

SULTAN MAHMUT VE AYAZ

Mehmet DEMİRCİ *

Mesnevî' de eski kültürlerden süzülüp gelen ve bir bakıma insanlığın ortak malı sayılan çok miktarda hikâye yer alır. Mevlânâ, bunlardan bazılarını nereden aldığını kendisi söyler. Hikâyelerin çoğu da muhtemelen şifahî kültürle edindiği birikimin eseridir.

Mevlânâ'nın *Mesnevî'* de çeşitli hikâyelere yer vermesinin amacı, bir fikri zihinlere daha iyi yerleştirmektedir. O, çok basit ve etkili bir pedagoji kuralını uygulamıştır. Teorik bilgi ve fikirlerin yalın olarak verilmesi son derece kuru ve itici olur. Halbuki bir olaya, bir hikâyeye bağlı olarak sunulunca kolay takip edilir ve hatırdaki daha iyi kalır. İşte bu gönül adamının üstün yönlerinden biri de bu noktada kendini gösterir. O, en basit olayları, sıradan hikâyeleri bile son derece ustalıkla yorumlarla takdim etmesini bilmiştir. *Mesnevî* ve *Fihî Mâ Fih*, bu yönden onun eğitici dehâsının örnekleriyle doludur. Bu yazıda *Mesnevî* deki "Ayaz" hikâyelerinden ikisini ve yorumlarını sunacağız:

I. Ayaz'ın Sırrı

Gazneli Mahmud'un has hizmetçisi Ayaz (Eyaz) saraya geldiği gün üstündeki posttan yapılmış eski elbisesiyle çarığını bir odaya asmıştı, o günleri unutmamak için onları muhafaza ediyordu. Odanın kapısını kilitlemişti, kimseyi oraya sokmazdı. Ayaz her gün bu odaya gelir, bir süre oturur ve kendi kendine: "Sakın büyüklük taslamaya kalkışma, işte çarığın işte posttan elbisen!" derdi.

Hükümdar kendisini çok severdi. Düşmanları, onun pâdisaha olan yakınlığını kıskanırdı. Ayaz'ın bu odada bir hazine sakladığını, altın ve gümüş torbalarını biriktirdiğini sanarak, onu gözden düşürmek için Sultan Mahmut'a şikâyet ettiler:

-Siz bu kadar çok değer veriyor, bu kadar ikramda bulunuyorsunuz. O ise sizden çaldığı altınları ve gümüşleri bir odaya saklamış, oraya kimseyi sokmuyor! dediler. Pâdisahı bunu söyleyenlere dedi ki:

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Ü. İlahiyat Fakültesi

-Gece yarısından sonra o odanın kilitini açarak içeriye girin,; oradaki altınları, gümüş ve mücevherleri size bağışladım. Bir şartla ki, neler bulduğunuzu gelip bana anlatacaksınız.

Kışkanc adamlar sevinerek pâdişahın huzurundan ayrıldılar. Sabırsızlıkla beklemeye başladılar. Gece yarısı olunca kapının kilitini kırarak odaya daldılar. Fakat o ne? Odada bir çift çarıkdan ve eski bir giysiden başka bir şey yoktu!. Belki altınları yere gömmüştür diye odanın içini kazmaya başladılar. Fakat hiçbir şey bulamayarak, yaptıklarından ve söylediklerinden pişman bir şekilde hükümdarın huzuruna varıp gördüklerini olduğu gibi anlattılar. Af dilediler (Mesnevi, C. V, beyit: 1857 vd.).

Açıklama

Gazneliler 963-1186 yılları arasında Horasan, Afganistan ev Kuzey Hindistan'da hüküm süren bir müslüman-Türk hanedânıdır.. Sultan Mahmud 998-1030 yılları arasında bu devletin başında bulundu. İslâm'ı yaymak için Hindistan'a on yedi sefer düzenledi. Kazandığı zaferler sonucu, ünü İslâm dünyasında yayıldı ve bir kahramanı olarak tanındı.

İşte Eyaz/Ayaz meşhur Gazneli Mahmud'un (ö.421/1030) sâdık adamının ismidir. Zekâsı, sadâkati, Sultan Mahmud'a bağlılığı ile bir çok hikâyeye konu olmuştur. Saraya geliş mâcerası kısaca şöyledir:

Bir gün Gazneli Mahmud ava çıkmıştı. Bir ceylan peşinde koşarken, yarındakilerden ayrıldı, adamlarından tamamen uzaklaştı. Nihayet bir kaç Türkmen evi gördü. Yorgun, terlemiş ve susamış halde evlerden birine yaklaştı, su istedi. Karşısına genç Ayaz çıktı, Sultan Mahmud'un kıyâfetinden ve hâlinde önemli birisi olduğunu anladı, saygı gösterdi:

— Sultânım biraz istirahat buyurun, bu civarda suyu çok hoş olan bir çeşme var. Babam az evvel oraya gitti, su getirecek, size o sudan takdim edeyim, dedi.

Sultan Mahmud atından indi. Ayaz yoksul fakat tatlı dilli, konuşkan ve saygılı bir gençti. Etrafın güzelliğinden, kendi yaşayışlarından bahsederek uzun süre hükümdarı oyaladı. Mahmud, gençten ve davranışlarından etkilendi ve hoşlandı. Genç bir ara kalkıp temiz bir kâsede soğuk su getirdi. Sultan suyu içti ve pek beğendiğini söyledi. Dayanamayıp sordu:

— Babanın çeşmeden su almaya gittiğini söylemiştin, oysa bu suyu evden alıp geldin, nedir bunun sebebi? Ayaz cevap verdi:

— Pâdişahım, buraya geldiğiniz vakit yorgun ve çok terli idiniz. O anda soğuk suyu verseydim size dokunurdu. Sizi konuşmaya tutarak terinizin ku-

rumasını bekledim, bağışlayın.

Sultan Mahmud çocuk yaştaki bu gencin ferâset ve zekâsını çok beğendi. Âilesinin rızâsını alarak onu sarayına getirdi. Ayağındaki çarığı, sırtındaki postu çıkarıp ona kıymetli elbiseler giydirdi ve hizmetine aldı.

Ayaz gibi feraset sahibi, zeki ve becerikli halk çocukları her zaman ve her yerde bulunur. Yeter ki onları keşfedecek, bulup değerlendirecek Sultan Mahmutlar olsun, yeter ki onların önünü açacak imkânlar doğsun.

Hikâyenin mesajı şu: Önemli mevkilere gelen insanların, aslını unutarak gösterişe kapılmaları, hattâ şımarmaları çok görülen olaylardandır. Mevlânâ bu hikâyede, önemli bir insanın öncesini ve sonrasını anlatmakta, varlığa ve benliğe kapılmanın boş bir şey olmadığını hatırlatmaktadır.

Yokluktan varlığa ulaşmak, kıt imkânlardan sonra müreffeh bir hayata kavuşmak hayatta ciddi bir sınavdır. Bu sınavda herkesin başarı gösterdiğini söylemek mümkün değildir. Çoğu kimse aslını unuttur ve dengeyi kaybeder. Sonradan görme denen şımarık, hazımsız ve müsrif tipler her zaman can sıkar. Böyleleri devlet hizmetinde, kamunun para trafiğini yöneten birimlerinde çalışırlarsa, israf ve yanlış harcamayla yanlış işler yapabilirler.

Bu tuzağa düşmemek için iyi bir ruh eğitime ve mânevî olgunluğa sâhip olmak gerekir. Bu da ya Ayaz gibi doğuştan getirilen bir özelliktir veya sonradan eğitimle kazanılacak bir niteliktir.

Hikâyemizde, saraydaki gizli odasında çarığını ve eski püskü giyeceklerini niçin sakladığını soran Sultan Mahmud’a Ayaz şöyle cevap verir:

— Ben sarayınıza bunlarla geldim, sizin sâyenizde bu devlete ulaştım; fakat aslımı unutmamak, benliğe, kibir ve gurûra düşmemek için de bunları sakladım. Arada bir odaya girer, bu eski giyecekleri seyreder ve kendi kendime: “Sen buydun, bunlarla geldin. Gene busun, elde ettiğin mevkiye aldanma, derim. Öylece kendimi ve nefsimi terbiye ederim.”

Dilimizde güzel bir söz vardır: “Aslını inkâr eden haramzâdedir” denir.

II. Ayaz’ın Ferâseti

Bir gün beyleri Sultan Mahmut’a:

-Ayaz denilen bu hizmetçinin ne mârifeti var ki, sen ona otuz kişinin ücreti kadar ücret ödüyorsun? dediler.

Sultan Mahmut bu soruya o sırada karşılık vermedi. Birkaç gün sonra beylerini alarak ava çıktı. Giderlerken uzaktan bir kervanın geçmekte olduğunu gördüler.

Sultan Mahmut beylerden birine: "Git sor bakalım, bu kervan nereden geliyor." dedi. Bey atını sürerek gitti. Bir süre sonra geriye döndü: "Efendim kervan Rey şehrinden geliyor dedi."

Sultan Mahmut: "Peki, nereye gidiyormuş." diye sorunca bey susup kaldı. Bunun üzerine hükümdar başka birini gönderdi, o da gidip geldi:

"Efendim Yemen'e gidiyormuş, dedi.

Pâdişah: "Yükü neymiş?" deyince o da susup kaldı.

Bu defa pâdişah bir başka beye:

"Sen de git yükünü öğren." dedi. Bey gitti, geldi:

"Her cins mal var, fakat çoğu Rey kâseleri, dedi. Pâdişah:

"Peği kervan Rey'den ne zaman çıkmış?" diye sorunca, bey susup kaldı, cevap veremedi.

Pâdişah böylece tam otuz beyi gönderdi, otuzu da istenen bilgileri tam olarak getiremediler.

Pâdişah son olarak Ayaz'ı çağırdı:

"Ayaz, dedi, git bak bakalım şu kervan nereden geliyor?"

Ayaz saygıyla pâdişahın huzurunda eğilerek konuşmaya başladı:

"Efendim, kervan görünür görünmez sizin merak ederek, soracağınızı tahmin ettiğimden gidip gerekenleri öğrendim. Kervan Rey'den geliyor Yemen'e gidiyor. Yükü şudur, şu kadar at, şu kadar deve, şu kadar katırdan oluşuyor. Kervanda şu kadar insan var, onlardan şu kadarı silâhlı. . ., diye başlayarak kervan hakkındaki bilgileri en küçük ayrıntıya varıncaya kadar anlattı. Bütün bunları beyler ağzı açık dinliyorlardı.

Böylece Ayaz tek başına otuz beyin edinemediği bilgiyi edinmiş, başaramadığı işi başarmıştı.

Pâdişah beylerine döndü:

"Sâdik adamım Ayaz'a neden otuz kişinin ücretine denk para verdiğimi anladınız mı? Görüyorsunuz ki bu bile, onun hizmetine karşı az geliyor, dedi.

Böylece Ayaz'ı çekemeyerek aleyhinde konuşan beyler utandılar, yaptıklarına pişman oldular (Mesnevi, C. VI, beyit: 385 vd.)

Açıklama

Mesnevi'de hikâyenin devâmında, mahcup duruma düşen emirlerin şöyle dedikleri nakledilir:

— Bu bir anlayış, doğuştan gelen bir zekâ işidir. Allah'ın bâzı insanlara verdiği özel lutfu ve ihsânıdır. Çalışmakla elde edilecek bir özellik değildir.

Onların bu mâzeretine karşılık sultan şöyle cevâp verdi:

— Şu hayat mücâdelesinde insan, başarıya ulaşamamış, zarar etmişse, bir şey elde edememişse, bu hal onun gereği gibi çalışmamasından ileri gelmiştir. Eğer başarıya ulaşmış, kazanmış, kâr etmişse, bu başarı onun çalışmasından, çok gayret sarfetmesindendir.

Bu hikâyeden, başarmak ve kazanmak için dikkatli, basîretli ve bilgili olmak yanında, olağan üstü bir gayret ve çalışmanın da gerekli olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

Garcia'ya Mektup

1904 Rus-Japon harbinden önceydi. Amerikan gazetelerinin birinde “Garcia'ya Götürülecek Mektup” başlıklı bir yazı çıktı. Yazarı tanınmamış bir muhabirdi. Fakat bu kısa yazının anlattığı gerçekler, yüzlerce kitapla anlatılanlardan daha derin, daha özlü idi. Yazı nasıl olduysa Çarlık Rusya'sının demiryolları idaresinin eline geçti. Müdür, bütün memurlarının bu yazının kopyasını yanlarında taşımasını sağladı. O sırada Rus-Japon savaşı başladı. Japonlar esir aldıkları Rus demiryolları mensuplarının hepsinin üzerinde bu yazıyı görerek meraka düştüler. Japon Eğitim bakanı bu yazıyı inceledikten sonra, bütün Japon yurttaşlarının okuyup birer nüshasını yanlarında taşımalarını emretti. Bu yazı, o sırada Birleşik Amerika'da bütün askeri personele verilirdi. Bu bir gelenek olmuştu. İşte yazının özeti:

Amerika Kurtuluş Savaşı'nın bir safhasında, İspanya Sömürge Ordusu'nu tecrit edebilmek için Kübalı General Garcia'nın ordusuna talimat göndermek icabetti. Garcia, hangisinde olduğu bilinmeyen Küba dağlarında ve nerede olduğu bilinmeyen onlarca sığınaktan birinde saklanıyordu. Kendisine posta veya telgraf yoluyla ulaşabilmek imkânsızdı. Cumhurbaşkanı Mc. Kinkey, General Garcia'ya bir mektup yazdı. Mektubun süratle yerine ulaşması gerekiyordu. Başkomutanlık karargâhında Garcia hakkında yeterli bilgi yoktu, neredeydi, ona nasıl ulaşılabilirdi, hepsi meçhuldü.

Subaylardan biri: "Benim birliğimde, Rowan adında bir çavuş vardır dedi. Kimsenin nerede olduğunu bilmediği Garcia'yı o bulabilir ve mektubunuzu kendisine ulaştırabilir" dedi. Mektubu götürmek için görevlendirilen Rowan: "Bu Garcia da kimdir? Nerede bulunur? Oraya nasıl gidilir? Atla mı, trenle mi? Harcırahımı kim verecek?" demedi. Mektubu torbasına koydu, gitti, görevini yaptı, döndü, teknilini verdi. Garcia talimata uyacaktı.

Burada anlatılmak istenen, çavuş Rowan'ın dört gün sonra Küba kıyılarına ulaşmasının, ormanlara dalarak üç haftalık bir seyahati yaya olarak tamamlamasının, dağlarda ve ormanlarda Garcia'yı bulmasının hikâyesi değildir. Mesaj,

bu adamın kişiliğinin herkese örnek insan modeli olarak tanıtılmasıdır. Dünyanın her yerinde, her Allah'ın günü, bir çok yöneticinin Garcia'ya gönderecek mektubu vardır.

Öte yandan, gençlerin muhtaç oldukları bilgiler sâdece bir dizi teoriler değildir. Kendilerinden istenen vazîfeleri kendi irâdeleri ile sonuçlandırma idrakine ve eğitime de sâhip olmalarıdır. Bugün en çok muhtaç olduğumuz Ayaz gibi, Garcia gibi gençlerdir.